

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

Ж. БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Д 13.20.623 диссертациялык кеңеши

**Кол жазма укугунда
УДК 81-13+371.3(043.3)**

АМАНАЛИЕВА ГУЛЬНАРА ЭСЕНБЕКОВНА

**МЕДИЦИНАЛЫК АДСТИКТИН СТУДЕНТТЕРИ ҮЧҮН ОКУУ
СӨЗДҮГҮН ТҮЗҮҮНҮН ЛИНГВОДИДАКТИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ**

**13.00.02 – окутуунун, тарбиялоонун теориясы жана методикасы
(кыргыз тили)**

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасы изденип
алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2021

Диссертациялык иш Б.Н. Ельцин атындагы Кыргызстан-Россия Славян университетинин кыргыз тили кафедрасында аткарылган.

Илимий жетекчи: **Добаев Кыргызбай Душенбекович**
педагогика илимдеринин доктору, профессор
Кыргыз билим берүү академиясынын стратегиялык
өнүгүү борборунун директору

Расмий оппоненттер: **Сыдыкбаева Мира Медеркуловна**
педагогика илимдеринин доктору
И.Абдраимов атындагы Кыргыз авиациялык
Институтунун профессордун м.а.

Джайнакова Назгүл Төлөнбаевна
педагогика илимдеринин кандидаты, доцент

Жетектөөчү мекеме: К.Тыныстанов атындагы Ысык-көл мамлекеттик
университетинин кыргыз тили кафедрасы,
дареги: 722200, Кыргыз Республикасы, Каракол ш.,
Тыныстанов көчөсү, 32

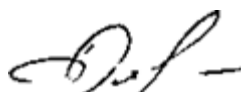
Диссертациянын коргоосу 2021-жылдын 19-февралында саат 13:00дө И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) жана психология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын коргоо боюнча уюштурулган д 13.20.623 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720023, Бишкек ш., 10 кичи району, Т. Саманчин көчөсү, 10а.

Диссертациянын коргоосунун zoom-webinar дан онлайн трансляциялоонун идентификациялык коду 776164 8695 кирүү коду 12511.

Диссертациялык иш менен И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (Бишкек ш., И.Раззаков көчөсү, 51), Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин (Бишкек ш., Фрунзе көчөсү, 547) жана Кыргыз билим берүү академиясынын (Бишкек ш., Эркиндик бульвары, 25) илимий китепканаларынан жана <http://arabaev.kg/do.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2021-жылдын 19-январында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, педагогика
илимдеринин кандидаты, доцент

Омурбаева Д.К.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациялык теманын актуалдуулугу. Заманбап лингвистикада терминалогиялык лексиканын сезилерлик өсүүсү байкалууда: жаңы терминдер пайда болуп, ошондой эле, мурда колдонулуп жүргөн терминдердин мааниси тереңдөөдө. “Мамлекеттик тил жөнүндөгү” Мыйзам кабыл алынгандан бери 30 жыл өттү. Бул кыска убакыттын аралыгында кыргыз тили коомдун бардык тармактарында колдонулуу менен, жаңы демге ээ болду. Мамлекеттик тилде басылып чыккан адабияттардын саны өстү. Бул кесиптик термин системасындагы окуу сөздүгүн түзүүнүн, ошондой эле, аларды түзүүнүн принциптери жөнүндө теориялык иштелмелердин зарылчылыгын шарттады.

Акыркы жылдарда илимдин ар түрдүү тармагы боюнча, тилекке каршы, кеңири колдонуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болбогон, бир катар терминологиялык сөздүктөр түзүлдү. Ошондуктан Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүүнүн 2014-2020-жылга карата Улуттук программасында, мамлекеттик тилде кесиптик тармактын ишмердүүлүгүндө адистик терминологияны активдүү функционалдаштырууга түрткү берүүчү механизмдерди киргизүү каралган.

Сөздүктөрдү түзүү дүйнөлүк практикада кеңири таралган, эгер сөздүктү жаратуу жана түзүүнүн тарыхына кайрыла турган болсок, анда Орхон-Енесай эстеликтериндеги жазма булактардан баштап Махмуд Кашгари, В.В. Радлов, С.Е. Малов, В.В. Бартольд, К.Тыныстанов, Б.Ю. Юнусалиев, Х.Карасаев, К.К. Юдахин, К.К. Сартбаев, Д.Исаев, И.К.Ахунбаев, Н.Т.Жайнакова ж.б. эмгектерин айтууга болот. Ошондой эле, окумуштуу катары жалпы педагогиканын өнүгүүсүнө салым кошкон А.Осмонкулов, Б.Өмүралиев, И.Бекбоев, Ж.А.Аманалиев, А.Ж. Муратов, К.Д. Добаев, Н.Ишекеев, С.Калдыбаев, В.И. Мусаева, Ж.А. Чыманов, С.К. Рысбаев, С.Т. Батаканова, С.Момуналиев, С.С. Сакиева, М.Х. Манликова, М.М.Сыдыкбаева, Н.А. Ахметова, К.А.Биялиев, Л.Мукамбетова сыяктуу окумуштуулардын ысымын атоого болот.

Заманбап илимий этапта студенттерди окутууда натыйжалуу боло турган, медициналык адистиктин студенттери үчүн орус-кыргыз окуу терминологиялык сөздүгүн конструкциялоодо түшүнүктүк жана процедуралык аппаратты түзүү зарылчылыгы жаралды. Ошондой эле, лингвистикалык терминдик система менен натыйжалуу иштөөгө түрткү берген компьютердик версиясын жана электрондук сөздүктү түзүү маселеси актуалдуу. Демек, изилдөөнүн максаты сөздүк-минимумдарды түзүүдө колдонулган ыкмаларга анализ жүргүзүү жана аларды студент-медиктерге кыргыз тилин окутууда колдонуу мүмкүнчүлүгү эсептелет.

Социолингвисттердин оюу боюнча медицина – коммуникациялардын кеңири өнүккөн социалдык формасынын бири. Медициналык терминологиянын калыптануу маселелерине К.Авербух, Л.Гофман, В.Даниленко, С.Дружбяк, В.Лейчик, Д.Лотте, Д.Мюн, В.Перхач, Р.Пореп, В.Фляйшер, Г.-Р.Флюк, В.Штойдель, С.Шелов ж.б. изилдөөчүлөрдүн

эмгектери арналган. Сөздүк-минимумду түзүүдө окуу колдонмо жана окуу куралындагы тексттердеги терминдерди атоодо кыйынчылыктар жаралат. Бул эң биринчиден, кээ бир лексикалык бирдиктер термин эле эмес, ошол эле убакта жалпы колдонулуучу лексикага да тиешелүү болгонуна байланыштуу.

Кыргыз тилин өздөштүрүүгө студенттердин кызыгуусун жогорулатуунун алкагында кесипке даярдоого багытталган программалык жеке тапшырмаларды киргизүү зарылдыгы кездешет. Алар кызыгууну жаратууга, окутуучулук курамды лексикалык корду өз алдынча толуктоого мотивациялоого багыттагандай курулушу шарт.

Изилдөөнүн актуалдуулугу медициналык адистиктин студенттери үчүн орусча-кыргызча окуу сөздүгүнө суроо талаптын жогорулугу жана аларды түзүүдө методиканын теориялык жана практикалык жактан жеткиликтүү эмес иштелип чыгышы менен шартташат. Ошондуктан, биз **“Медициналык адистиктин студенттери үчүн окуу сөздүгүн түзүүнүн лингводидактикалык негиздери”** деген теманы тандап алдык.

Диссертациялык иштин темасынын илимий программа же негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы: Илимий иш “Кыргыз Республикасында Мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы” документинин жобосун жүзөгө ашыруу жана Б.Н.Ельцин атындагы Кыргызстан-Россия Славян университетинин илимий-изилдөө иштери менен байланышкан.

Иштин максаты: медициналык адистиктин студенттери үчүн орусча-кыргызча окуу сөздүгүн түзүүнүн лингводидактикалык негизин изилдөө

Милдеттери:

- орусча-кыргызча окуу сөздүгүнө аныктама берүү, анын кызматын жана түзүмүн чечмелөө; лексикографиялык системаларды концептуалдуу моделдөөнү сунуштоо;
- орусча-кыргызча окуу сөздүгүн түзүүнүн лингвистикалык жана дидактикалык негизин сыпаттоо;
- медициналык адистик боюнча лексикалык минимумду түзүүнү көрсөтүү; окуу сөздүгүндө медициналык лексиканы тематикалык ранжирлөөнү жүргүзүү; медициналык адистиктин студенттери үчүн орусча-кыргызча окуу сөздүгүн иштеп чыгуу жана түзүүнү негизги принциптерин атоо;
- 1-2-курстун студенттери үчүн кыргыз тили сабагында окуу сөздүгүн текшерүүнүн биринчи этабын сыпаттоо жана орусча-кыргызча окуу сөздүгүн пайдалануу боюнча жыйынтык чыгаруу.

Изилдөөнүн объектиси – орусча-кыргызча терминологиялык окуу сөздүгүн түзүү процесси.

Изилдөөнүн предмети – медициналык адистиктин студенттери үчүн орусча-кыргызча окуу сөздүгүн түзүүнүн лингводидактикалык негиздери

Илимий жаңылыгы диссертацияда төмөнкүлөрдүн изилдениши менен аныкталат:

- окуу сөздүгүн жана алардын түрүн, типтерин түзүүнүн, калыптандыруунун тарыхы боюнча илимий-теориялык, илимий-

- педагогикалык, илимий-методикалык адабияттар анализденип, жалпылаштырылды;
- медициналык адистиктин студенттери үчүн окуу каражаты катары сөздүк түзүүгө карата концептуалдык жолдор жана негизги талаптар жалпылаштырылды;
 - медициналык адистиктин студенттери үчүн орусча-кыргызча окуу сөздүгүн түзүүнүн методикасы теориялык жактан негизделди;
 - сөздүктү түзүүнүн лингвистикалык жана дидактикалык негизи изилденди;
 - медициналык адистик боюнча лексикалык минимумду түзүү аргументтештирилди; орусча-кыргызча окуу сөздүгүндө медициналык лексиканын тематикалык ранжирлөөсү берилди; медициналык адистиктин студенттери үчүн окуу сөздүгүн иштеп чыгуу жана түзүүнүн негизги принциптери белгиленди.

Изилдөөнүн методологиялык негизин: системдик мамиленин философиялык жоболору педагогикалык көрүнүштөрдү таануунун методологиялык ыкмасы катары; себеп жана натыйжа, зарылдык жана кокустук, маңыз жана кубулуш, мазмун жана форма сыяктуу философиялык категориялар менен тыгыз байланышкан диалектиканын закондору (биримдик жана карама-каршылык менен болгон күрөш закону, сандык жана сапаттык өзгөрүүлөрдүн өз ара байланышынын закону, тануу закону); таануу теориясы (теория жана практиканын өз ара байланышы жөнүндө, илимий изилдөөнүн методдору жөнүндө, инсандын чыгармачыл ишмердүүлүгү жөнүндө, логикалык жана абстракттык ой жүгүртүү жөнүндө мыйзам ченемдүүлүк), билим берүү жана билимдердин систематизациясынын мазмунунун теориялык негиздеринин өзөктүү дидактикалык принциптери түзөт.

Изилдөөнүн методдору. Диссертацияда аныкталган максат жана милдеттерди чечүүгө жетишүү үчүн изилдөө методдорунун комплекси: теориялык – философиялык анализ, көйгөйдү изилдөө боюнча педагогикалык, психологиялык адабияттар, синтез жана жалпылоо, салыштыруу жана моделдөө колдонулду; педагогикалык көрүнүштөр жана процесстерге, окуу процессинин мазмун, метод, формасындагы негизги карама-каршылыктарды жана кемчиликтерди таап чыгуу максатында сурамжылоо, баарлашуу, окутуучу менен студенттин маектешүүсүнө эмпирикалык – байкоо жана анализ; медициналык предметтик циклди окутууда орусча-кыргызча терминологиялык окуу сөздүгүн колдонууга окутуучунун даярдыгын аныктоо максатында прикладдык программаларды эксперттик баалоо жана студенттерди сурамжылоонун жыйынтыгын жалпылоо методу; педагогикалык экспериментти констатациялоочу жана түзүүчү окуу ишин уюштуруу тажрыйбасын изилдөө; жогорку окуу жайдын окуу процессинде медициналык профилдегилер үчүн кыргыз тили сабагын окутууда окуу сөздүгүн пайдалануунун дидактикалык шарттардын системасынын натыйжалуулугун

аныктоо үчүн жыйынтыктардын салыштырма анализи, математикалык статистика методу.

Изилдөөдө медициналык факультеттин студенттеринин алгачкы билим деңгээли **байкоо, салыштыруу жана жалпылоо методунун** жардамы менен текшерилди. Эксперименттин бардык этабында баарлашуу методу активдүү колдонулду. Медициналык адистиктер үчүн биз иштеп чыккан кыргыз тили окуу куралынан жана орусча-кыргызча терминологиялык окуу сөздүгүнөн студенттердин тапшырмаларды аткаруусунан байкоо методунун жардамы менен медициналык терминдерди билүү деңгээлин аныктай алдык жана кыргызча кебин байытууга педагогикалык шарттар түзүлдү. Байкоо методун жүргүзүүдө студенттер ар кандай сөздүктөр менен иштеди жана кыргызча кебин байыткан ийгиликтерин көрсөтө алды. Бүгүнкү күндө өндүрүштө, окуу жайларда, мектептерде техникалык каражаттар кеңири тарады жана ар кандай кырдаалдарда өзүнүн таасирин тийгизип келүүдө, ошону менен бирге, медициналык жаңы терминдерди массалык киргизүү жөнүндө **пикир алышуу методу** ишке ашууда, студенттер медициналык терминдер сөздүгүн түзүүдө көмөк көрсөтүүдө. **Салыштыруу, жалпылоо методдорунда** кээ бир сөздөрдүн жаралышы, этимологиясы, кайсы тилден келип чыккандыгы изилденди.

Бир катар сөздүктөр алгач үлгү катары көрсөтүлүшү шарт жана андан кийин гана студенттер ар кандай тилдердеги кептик көнүгүү иштерин, тапшырмаларды аткарышат, алар медициналык терминдерди өз алдынча өздөштүрүүгө, алар менен сөздүк корун байытууга психологиялык даяр болушат. Ошондон кийин гана биз орусча-кыргызча окуу терминологиялык сөздүгү менен өз алдынча практикалык тажрыйбалык ишти жүргүздүк. “Ким белгилүү бир убакыттын ичинде канча термин чогултат” деген жарыш-сабак өткөрүлдү, жыйынтыгында ар ким өзүнүн мүмкүнчүлүгүнө жана жөндөмүнө жараша бир катар медициналык терминдерди жыйнай алды. Эң негизгиси, биз кандайдыр бир деңгээлде кыргызча кебин байытууга аларда кызыгуунун жаралганын байкай алдык.

Пикир алышуу, суроо, байкоо, сурамжылоо сыяктуу методдорду пайдалануунун жыйынтыгында студенттер терминологиялык сөздүк жөнүндө толук кандуу түшүнүккө ээ экендиги аныкталды.

Тажрыйбалык база. Изилдөө Бишкек шаарындагы медициналык жогорку жана орто окуу жайларда (КОСУ, И.Ахунбаев атындагы КММА, Эл аралык медициналык университет жана Бишкек медициналык колледжи) ишке ашырылды. Жалпы тажрыйбалык-эксперименталдык ишке 177 студент жана 5 окутуучу тартылды.

Биринчи констатациялоо этабында эксперименттин бардык катышуучуларынын билим деңгээлин байкоо жана жалпылоо методу колдонулду.

Эксперименталдык топтор Б.Н.Ельцин атындагы Кыргызстан-Россия Славян университетинен, И.К.Ахунбаев атындагы Кыргыз медициналык академиясынан, Эл аралык медициналык университетти жана Бишкек

медициналык колледжинин студенттеринен түзүлдү. Студенттердин жалпы саны – 147 студент.

31 студенттен турган текшерүү топтору Б.Н.Ельцин атындагы Кыргызстан-Россия Славян университетинен түзүлдү.

Текшерүү топторунда жогорку көрсөткүч 40%, орто – 50%, төмөн - 10% белгиленди.

Эксперименталдык топтордо жогорку көрсөткүч – 35%, орто – 55%, төмөн – 10% белгиленди.

Экинчи үйрөтүү этабында ар кандай тапшырмалар, аңгемелер, жеке мисалдар, оозеки жана жазуу иштерин аткаруу жүргүзүлдү. Жалпы 146 студент катышты.

Үчүнчү текшерүү этабында эксперименталдык жана текшерүү топторунун жыйынтыктарына сандык жана сапаттык салыштыруу жүргүзүлүп, жыйынтыгы чыгарылды. Эксперименталдык топто жогорку көрсөткүч 80%, орто – 20% студенттерде белгиленди. Текшерүү топторунда жогорку көрсөткүч – 40%, орто 50%, төмөнкү – 10% студенттерде белгиленди.

Жыйынтыктоочу текшерүү этабында эксперименталдык иште жыйынтыктоо жүргүзүлүп, сунуштар иштелип чыкты.

Изилдөөнүн илимий жобосу, корутундусу жана жыйынтыктар боюнча сунуштардын негиздүүлүгү жана аныктыгы изилдөөнүн адекваттуу объектине, предметине жана милдетине бири-бирин толуктоочу методдордун комплексин колдонуу менен тандоо репрезентативдүүлүктү (репрезентативдүүлүк - мүнөздөмөгө дал келүүсү) камсыздайт; комплекстик методиканы колдонуу менен теория-эксперименталдык иш; изилдөөнүн түпкү позициясынын илимий негиздүүлүгү; эксперименталдык текшерүүнүн жыйынтыгында иштелип чыккан жобо жана сунуштар; алынган эмпирикалык маалыматтардын анализинин сапаттык жана сандык айкалышы.

Изилдөөнүн практикалык баалуулугу практикалык ишмердүүлүктө орусча-кыргызча терминологиялык сөздүктү пайдалануу менен интенсификация маселеси боюнча студент-медиктерди даярдоо илимий-методикалык сунуштарды негиздөө менен бекемделет; аны практикага киргизүү; методикалык сунуштарды жана окуу куралдарын даярдоо.

Иштелип чыккан илимий-методикалык материалдар жогорку окуу жайынын окутуучусуна студент-медиктерди окутууда каражат катары, кыргызча-орусча терминологиялык окуу сөздүгүн колдонуунун дидактикалык шарттары жөнүндө зарыл болгон элестөөнү берет, бул билимди текшерүү, татаал процесстерди моделдөө, эксперименттерди жүргүзүүнү камсыздайт жана келечектеги изилдөөчүлөргө база болуп берет.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Медициналык терминдер боюнча кыргызча-орусча окуу сөздүгүн түзүүнүн лингводидактикалык негиздери. Иштелип чыккан терминологиялык окуу сөздүк – адамзаттын ой жүгүртүү сыяктуу табылгасын өркүндөтүү максаты менен илимий ийлигиكتин мисалында билим берүү сөздүгүн түзүүнүн изилденген тажрыйбасынын синтези; медициналык

терминдик лексика тармагында көп функциялуу көрсөтүү каражатын жана сөздү продукциялоо закондорун окутуу, мындай типтеги сөздүктөрдүн жаңы вариантын түзүү принциптерин иштеп чыгуунун жыйынтыгы.

2. Кыргыз тили боюнча практикалык сабактарда кош тилдүү окуу сөздүгүн колдонуунун технологиясы. Терминологиялык сөздүк натыйжалуу дидактикалык каражат статусун алат, бул терминдик системага таандык медициналык терминдик лексиканын таксономитикалык мүнөздөмөсүн демонстрациялоону шарттайт; башка терминдик системанын, башка тилдердин материалына мындай типтеги сөздүктү түзүү процессинде үлгү болуп бериши мүмкүн.

3. Медициналык адистик боюнча кыргызча-орусча окуу сөздүгүнүн түзүмдүк-мазмундук компоненти. Сөздүк түзүмдүк жана семантикалык өз ара байланыштык уячага бириктирилген медициналык тармактагы сөз-терминди инвентаризациялайт, ар бир лексикалык бирдиктин ички түзүмүн көрсөтөт, уячалардын мүчөлөрүнүн ортосундагы семантикалык байланышты аныктайт, терминдердин которулушун берет. Сөздүктүн толтурулушу белгилүү бир терминдердин санынан, сөздүктүн мазмунунан жана түзүмү, семантикасы боюнча туунду, өз ара байланышкан сөздөрдөн турат.

Бардык тандалган терминдер сөздүктө алфавит боюнча жайгаштырылган. Иштелип чыккан сөз сөздүк макалада терминдин баш сөз боюнча жайгашкан. Сөздүк макала сөз жаратуунун ар кандай ыкмасынан жаралган, иштелип чыккан сөздүн уячасын камтыйт.

4. Терминологиялык окуу сөздүктү түзүү жана медициналык терминдерди которуунун өзгөчөлүктөрүн издөө менен катар эле, медициналык адистиктин студенттеринин кыргызча кебин байытууда терминологиялык сөздүк менен иштөөнүн шартында, окутуунун жана талаптардын лингводидактикалык негизи иштелип чыкты.

5. Студенттердин кыргызча кебин байытууда терминологиялык окуу сөздүктүн, алардын түрүнүн, типтеринин, лексико-грамматикалык түзүмүнүн ролун аныктоо менен катар эле, кыргыз медициналык терминологиясын окутуунун методикасын өркүндөтүү;

6. Кыргыз медициналык терминдери менен студенттердин кебин байытууда алардын өз алдынча иштеринин маанисин жана багыттарын көрсөтүү менен катар эле, окуу сөздүк менен иштөөнүн жолдорун, ыкмасын, формасын жана методдорун сунуштоо.

Издөнүүчүнүн жеке салымы: изденүүчүнүн жеке өзү тарабынан окумуштуу-педагогдордун илимий-методикалык эмгектери, ченемдик-укуктук документтер анализденген, студенттердин кыргызча кебин байытуунун жолдору, ыктары жана методдору, педагогикалык эксперименталдык методдор иштелип чыккан; медициналык адистиктин студенттерине кыргыз терминологиясын окутуу боюнча окуу куралы жана сөздүк иштелип чыккан.

Издөөнүн жыйынтыктары жогорку медициналык окуу жайлар үчүн кесиптик дисциплиналар боюнча жаңы окуу колдонмолорун түзүүдө, жогорку

билим берүү мекемелеринде педагогика жана окутуунун методикасы курстарын окутуу процессинде колдонулушу мүмкүн.

Изилдөөнүн жыйынтыгын киргизүү студенттер менен изилдөө-эксперименталдык иш процессинде ишке ашырылган.

Диссертациянын жыйынтыктарын апробациялоо автордун илимий-методикалык эмгектеринин жарык көрүшү, республикалык жана эл аралык конференцияларда чыгып сүйлөшү, баяндамалары, илимий маалыматтары аркылуу ишке ашырылган. Илимий макалалар жарык көргөн.

Басылмалары. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору жана жыйынтыктары автордун эмгектеринде чагылдырылган, алардын ичинде: кесиптик басмаларда 14 макала, 2 методикалык колдонмо, 2 окуу курал, 1 орусча-кыргызча терминологиялык окуу сөздүк жана 2 конференциянын тезиси.

Изилдөөнүн уюштурулушу жана негизги этаптары: Диссертациялык изилдөө 2015-2018-жылдар аралыгында 3 этапта жүргүзүлдү.

I этап (2015-2016-жж.) студент-медиктерди даярдоо процессинде сөздүктү колдонуунун илимий-тарыхый булагын окууну, заманбап жогорку окуу жайларда адистерди кесиптик даярдоо жөнүндө материалдарды чогултууну жана системалаштырууну, келечектеги бүтүрүүчүлөрдүн кесиптик сапатын, алардын окутуу процессиндеги ишмердүүлүгүнө системалуу педагогикалык байкоо жүргүзүү жана окуу сөздүгүн пайдалануу аркылуу өркүндөтүүнү ичине алды.

II этап (2016-2017 жж.) – кыргыз тили сабагында студент-медиктерди маалыматтык даярдоонун мазмунунун структуралык-функционалдык модели иштелип чыкты жана колдонулду.

III этап (2017-2018 жж.) – бүткөн түргө келтирилген изилдөө-эксперименталдык иштин жыйынтыктары, конкреттүү окуу жайлардын шарты менен шайкеш, алардын сунуштарынын корреляциялык өзгөчөлүгүндө белгилүү болгон, изилдөөдөн алынган жыйынтыктарды систематизациялоо ишке ашырылды, жалпылоо жүргүзүлдү; жогорку окуу жайдын окуу процессинде орусча-кыргызча окуу терминологиялык сөздүгүн колдонуу боюнча илимий-методикалык сунуштар жана изилдөөнүн жыйынтыгын адабияттык бүткөн түргө келтирүү иши иштелип чыкты.

Диссертациянын түзүмү. Иш киришүүдөн, 3 баптан, корутундудан, колдонулган адабияттардын булагынан жана тиркемеден турат. Диссертациянын көлөмү 207 бет. Иштин негизги мазмуну 160 бет.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу негизделген; изилдөөнүн объектиси, предмети, максаты аныкталган; изилдөөнүн божомолу жана милдеттери түзүлгөн; иштин теориялык жана практикалык мааниси негизделген; изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо жана жайылтуу жөнүндө маалымат келтирген.

«Окуу сөздүгүн иштеп чыгуу жана түзүүнүн лингводидактикалык негиздери» аталышындагы **биринчи бапта** сөздүктүн кызматын жана түзүмүн аныктоо келтирилген; лексикографиялык системаны концептуалдык моделдөө сыпатталган; сөздүктү түзүүнүн лингвистикалык жана дидактикалык негизи көрсөтүлгөн.

Анализдин жыйынтыгында сунушталган системанын негизинде жаткан (1.1- табл. караңыз) 7 спецификалык белгилер бөлүнүп көрсөтүлгөн:

1.1-таблица – Терминологиялык сөздүктөрдүн классификациясы

Белгилер	Сөздүктүн түрү жана тиби	
Тематикасы	Жарым функционалдык сөздүк	
	Көп тармактык сөздүк	
	Тармактык сөздүк	
	Тар тармактык сөздүк	
Сөздүктү семанкалаштыруу жана белгилөө ыкмалары	түшүндүрмө	
	котормо	
	Түшүндүрмө-котормо	
	окуу	
	энциклопедиялык сөздүктөр	маалымдама, энциклопедия, сөздүктөр: иллюстрацияланган, энциклопедиялык.
	Маалыматтык сөздүктөр	классификаторлор, рубрикаторлор, сөздүктөр: дескриптордук, жыштык.
Сөздүктүн функциясы	инвентаризациялык сөздүктөр	
	ченемдик (нормативдик)сөздүктөр	
Аспекти ориентация	словари терминов	
	Номенклатуралык бирдик сөздүгү	
	терминдик-элементтик сөздүк	
	фразеологиялык сөздүк	
	орфографиялык сөздүк	
Сөздүктүн көлөмү	толук сөздүк	
	кыска сөздүк	
	сөздүк-минимумдар	
Жайгаштыруу тартиби	формалдык	алфавиттик сөздүк
		алфавиттик-уюктук сөздүк
	тематикалык	тематикалык-алфавиттик сөздүк
		идеографиялык сөздүк
Маалыматты алып жүрүүчү	кагаз түрүндөгү сөздүктөр	
	электрондук сөздүктөр	

Изилдөөнүн жүрүшүндө жогорку билим берүүнүн информатизация системасы, адистерди кесиптик даярдоонун жалпы процессинин звеносунун негизги катары бир жагынан, аны колдонууда маалыматтын жана өркүндөтүлгөн методдун көлөмүнүн кенендигинен, студенттерди окутуунун натыйжалуулугун жогорулатуу, ал эми экинчи жагынан, маалыматтын көлөмүнөн жана аны колдонууда методдорду өркүндөтүүнү кеңейишинен студенттерди окутуунун натыйжалуулук максатына ээ, ал эми башка жагынан алганда, колдонуучулар жеке кесиптик ишмердүүлүгүндө маалыматтык технологияларды колдоно алганга багытталган. «Жаңы маалыматтык технологиялар» түшүнүгүн аныктоого ыктарды жалпылоонун негизинде изилдөөдө биз аталган түшүнүктүн төмөнкү негиздемелерин: билим берүүдөгү жаңы технологиялар – бул медик-техникалык профилдеги келечектеги адистерди кесиптик даярдоого натыйжалуу таасир этүүчү, принципалдуу жаңы окуу курал, окуу-методикалык материалдар, тандоодон өткөрүүнүн техникалык инструменталдык каражаттары, окуу-тарбиялоо процессинин мыйзам ченемдүүлүктөрүнө шайкеш маалыматтарды чагылдыруу.

Изилдөөдө лексикографиялык системаны концептуалдуу моделдөөгө тыкыр анализ жүргүзүлдү. Бардык лингвистикалык компьютердик системанын тигил же бул формасында милдеттүү элемент катары лексикографиялык процесс деп аталган, лексикографиялык тапшырмаларды комплекстүү компьютердик чечүүгө багытталган, программалык комплекс эсептелет.

Лексикографиялык системаны интерпретациялоонун методологиялык негизи катары, аныкталуучу звеносу концептуалдык моделди түзүү болуп эсептелген, предметтик областтын семантикасын мүнөздөгөн, маалыматтык системанын атайын тиби үч деңгээлдүү архитектура кабыл алынган айкын болду.

«Медициналык адистиктин студенттери үчүн орусча-кыргызча терминологиялык окуу сөздүгүн иштеп чыгуунун мазмуну жана методикасы» аттуу экинчи бапта медициналык адистик боюнча лексикалык минимумду түзүү каралган; орусча-кыргызча терминологиялык окуу сөздүгүндө медициналык лексиканы тематикалык ранжирлөө жүргүзүлдү; медициналык адистиктин студенттери үчүн окуу сөздүгүн иштеп чыгуу жана түзүүнүн негизги принциптери аталды; кыргыз тили сабагында 1-2-курстун студенттери үчүн орусча-кыргызча терминологиялык окуу сөздүгүн текшерүүнүн алгачкы этабы сыпатталды; окуу сөздүгүн пайдалануу боюнча жыйынтыктарды жана сунуштарды чыгаруу иши жүргүзүлдү.

Көп кездешкен медициналык терминдердин (окуу сөздүгүндө, медициналык макалаларда) лексикалык минимумун бөлүп көрсөтөбүз:

2.1-таблица. Көп кездешкен медициналык терминдердин лексикалык минимуму

Орус тилинде	Кыргыз тилинде
Аптека	дарыкана
аритмия сердца	жүрөктүн ыргагынын бузулушу

артериальное давление	артериялык кан басымы
аборт	бойдон алдыруу
ангина	бадам сымал бездин сезгениши, ангина
алкоголизм	аракечтик
больной	оорулуу
боль	оору
бессонница	уйку качуу
болезнь	оору, дарт
болеть	ооруу
бронхит	бронхтун сезгениши
беременность	кош бойлууулук
головная боль	баш оору
горло	тамак
грыжа	чурку
грипп	сасык тумоо
грудина	төш сөөгү
желтушность	саргаюу
желтуха	сары оору
заболеть	ооруп калуу
заболевание	оору, дарт
колени	тизе
кишечник	ичеги
спазм	түйүлүү
туберкулез	куркак учук
язва	жара

Диссертацияда медицина терминологиясы динамикалуу жана ачык система экендиги, ал заман талабындагы керектөөгө карата өзгөрүп, ыңгайлашары көрсөтүлгөн. Медицина илиминин өнүгүшү аны тастыктайт. Сөз түзүүчү терминологиялык окуу сөздүгүн түзүүнүн негизги принциби катары: 1) лексикалык маалымат базасын тандоодо селективдүүлүк принциби; 2) семантика-сөз түзүү терминологиялык уячанын негизинде сөздөрдүн жайгашуу принциби; 3) сөздүн баштапкы жаралышы менен түзүмдүк, семантикалык шайкештик принциптери боюнча статьянын ичиндеги лексикалык бирдиктин жайгашышы (эгер медицинанын термин системасына микро уяча кирсе) 4) уячанын ичинде жана анын сыртындагы сөз түзүүчү катышты жана байланышты актуалдаштыруунун шартында, лексиканын рационалдуу жайгаштыруу максатында, сөздүктүн спецификалык медиоструктурасын түзүү принциби.

Сунушталган окуу сөздүгү медициналык тармактагы сөз-терминди, уячада түзүмдүк жана семантикалык бириктирилген мамилелештикти инвентаризациялайт, ар бир лексикалык бирдиктин ички түзүмүн көрсөтөт, уячалардын мүчөлөрүнүн ортосундагы семантикалык байланышты аныктайт,

терминдердин котормолорун берет. Мындай сөз түзүүчү окуу тибиндеги терминологиялык сөздүк алардын колдонуучулары үчүн бир канча маанилүү функцияларды айкалыштыруу менен, натыйжалуу дидактикалык каражат статусун алат, терминдик системага мүнөздүү сөздү түзүү законуна ээлик кылуу менен, медициналык терминдик лексиканын таксономикалык мүнөздөмөсүн демонстрациялоону шарттайт. Мындан сырткары, ал башка термин системасынын материалдарына, башка тилдерге мындай типтеги сөздүктү түзүү процессине үлгү катары кызмат кылышы мүмкүн.

Диссертацияда окуу процессинин илимий-методикалык камсыздалышы илимий издөө, методикалык иштелмелер жана алардын практикага киргизилиши логикалык ырааттуулук сакталуу менен анын теориялык жана практикалык камсыздалышы бирдикте каралат.

«Окуу сөздүгүн эксперименталдык текшерүү жана апробациялоо» аттуу **үчүнчү бап** эксперименттин программасын жана уюштуруу планын, эксперименттин жүрүшүн, жыйынтыктарын, тажрыйбалык-эксперименталдык иштин анализин камтыйт.

Изилдөөнүн биринчи этабындагы сурамжылоо, студенттер медициналык терминология жөнүндө толук кандуу түшүнүккө ээ эмес экендигин тастыктады. Мисалы: 1-курстун студенти суроолорго мындайча жооп берди.

Суроо: Генетика деген эмне?

Жооп: Генетика – бул ген, жакындык.

Суроо: Генетика боюнча кандай терминдерди билесиз?

Жооп: ген, оору...

Суроо: А, кыргыз тилиндечи?

Жооп: Мага маанисин чечмелөө кыйынга турат, бирок мен түшүнөм.

Жыйынтыктоо этабында студенттер акырындап өздөрүнүн сөздүк корун толуктоо менен, бизге сөздүк түзүүгө жардамдашкан деңгээлге чейин жетишти.

Студенттер биз түзгөн окуу куралынан жана сөздүктөн кептик баарлашуу кырдаалында келип чыккан, айрым сейрек кездешкен терминдер менен тааныш болду.

Эксперименталдык иштин констатациялоо этабында методикалык камсыздоону жалпылоо жана медициналык терминди билүү деңгээлин тактоо жүргүзүлдү.

Изилдөөнүн жыйынтыгында медициналык адистиктер үчүн кыргыз тили окуу куралы жана орусча-кыргызча терминологиялык окуу сөздүгү иштелип чыкты.

Жогорку окуу жайлардын медициналык факультеттеринин баштоочу топторунун студенттери үчүн окуу куралы (Аманалиева Г.Э., Даакыбаева А.Б. Изучаем кыргызский язык. 1-2 уровень) кыргыз тилинин практикалык курсу катары эсептелет. Окуу куралы 2 бөлүктөн турат. Ар бир бөлүгүндө көрсөтмөлүү үлгүдөгү методикалык материалда (сүрөт, иллюстрация) кыска грамматикалык маалымат, лексика, диалог, бекемдөөчү грамматикалык жана лексикалык материал, ошондой эле, оозеки кептин үлгүлөрү, өз алдынча иштер үчүн көнүгүүлөр берилген. Окуу куралындагы тапшырма жана көнүгүүлөр,

маалыматтар кеп ишмердүүлүгүнүн бардык түрлөрүн калыптандырууга түрткү берет. Иштелип чыккан окуу куралында кырдаалдык-терминологиялык лексика, медицина адистерин пикир алышуунун кырдаалы боюнча топторго: окулист, терепевт, гинеколог ж.б. бөлүштүрүү. Өзгөчө көңүл ооруу, сыркоолорго бөлүнгөн. Окуу куралында медициналык тематика боюнча тексттер бар. Материал тандоода өзгөчө маани кыргыз тили жана орус тилинин тилдик системасын салыштырууга берилген.

Медициналык терминдер боюнча орусча-кыргызча сөздүк (Аманалиева Г.Э.) медициналык терминдер (орусча-кыргызча дефинция) сөздүгүн элестетет. Сөздүк медициналык факультеттин студенттерине арналган. Сөздүк: анатомия, ангиология, биология, биохимия, гастроэнтерология, гематология, генетика ж.б. 38 бөлүктөн турат. Колдонмо жаңы темаларды өтүүдө жана мурда темаларды кайталоо жана жалпылоодо ыңгайлуу колдонулушу үчүн темаларга бөлүнгөн. Ар бир бөлүк алфавиттик тартипте иллюстрацияны, медициналык терминдерди камтыйт. Сөздүк орусча-кыргызчаны бирдей таап чыгуу мүмкүнчүлүгүн берет; байыркы салтта колдонулуп келген кыргыз медицинасынын терминологиясынын байлыгы менен тааныштырат.

Үйрөтүүчү этапта окутуунун моделин түзүү, окуучулардын сөздүк корун өнүктүрүү, билим деңгээлин баалоо иштери аткарылган. Кыргыз тили сабагында студенттерге кептик жана көнүгүү тапшырмалары аткарылган:

- медициналык макаланын аталышын ойлоп табуу жана негиздөө;
- мурда окуган медициналык макалага таянып кырдаалды түзүү;
- айтып берүүдө маңызды айкындоо;
- медициналык терминди мүнөздөө.

Иште интерактивдүү методго басым жасалган. Интерактивдүү метод окутуучу менен гана кеңири карым-катышты түзүүгө багытталбастан, бул жерде студенттердин активдүүлүгүнө да басым жасалат. Интерактивдүү методдо окутуучу студенттин иш аракетине багыттайт. Окутуучу окутуунун планын иштеп чыгат. Бул көнүгүү, тапшырманы аткаруунун жүрүшүндө студент предметти үйрөнөт. Интерактивдик тапшырма жана көнүгүүлөрдүн айырмасы, студент аларды аткаруу менен өтүлгөн материалды гана бекемдебестен, жаңы материалды да өздөштүрөт.

Интерактивдик ыкма студенттердин когнитивдик иште жандуу болушун, окуу булагын жеке өздөштүрүүсүн шарттайт.

Жыйынтыктоочу жана текшерүүчү этапта эксперименталдык иште жыйынтыктоо иши жүргүзүлүп, сунуштар иштелип чыкты.

Үчүнчү бапта 1-2-курстун студенттери үчүн орусча-кыргызча терминологиялык сөздүктү, киришүүдө берилген, алынган божомолдун жана изилдөө концепциясынын тууралыгын тастыктоо максатында тажрыйбалык-эксперименталдык текшерүү анализи жүргүзүлдү.

Жыйынтыктарды анализдөө менен текшерүү тобундагы студенттер адистерди маалыматтык даярдоонун негизги компоненттери жөнүндө окуу материалын төмөнкү деңгээлде өздөштүргөнүнөн корутунду чыгарсак болот,

мындай компоненттин курамы, студенттин маалыматтык даярдыгынын структуралык системасынын инварианттуулугун жеткиликтүү тааныбайт.

Берилген маалыматтарга жүргүзүлгөн анализ текшерүү топтору окуу материалын нормативдик жана нормативдик чектен жогорку 14 (23,4%) гана студент өздөштүргөндүгүн тастыктайт. Эксперименталдык топтордо мындай процентти көрсөткөн студенттер сезилерлик – 74,1% жогору.

Башка текшерүү тобунун чоң тайпасындагы (32 (53,3%) студент) студенттер медициналык профилдеги студенттерди окутууда сөздүктү колдонуу боюнча орточо билим, билгичтик жана көндүмүн (өздөштүрүү коэффициенти 0,55-0,69тун чегинде вариацияланат) көрсөтө алды. Эксперименталдык программа боюнча топто иштеген 4 (7,4%) гана студент дидактикалык материалды өздөштүрүүсү нормативдик чекке жеткен жок. Ошол эле кезде, эксперименталдык топто окуган 9 (16,7%) келечектеги адис, жетишерлик жогорку жыйынтыкка (өздөштүрүү коэффициенти) жетти.

Калыптандыруучу эксперименттин жүрүшүндө келечектеги адистердин маалыматтык маданиятынын негизинин калыптанышы үчүн зарыл болгон, билим көлөмүнүн болушунун параметри боюнча дидактикалык материалды студенттин өздөштүрүү деңгээлин айкындоо менен, жыйынтыкты ала алдык. Калыптандыруучу эксперименттин жүрүшүндө медициналык профилдеги студенттер көрсөткөн өздөштүрүү коэффициенти маанисин бөлүштүрүүдөн улам, студенттердин маалыматтык маданиятынын негизин калыптандыруу үчүн, келечектеги адистердин билимди өздөштүрүүсүнүн деңгээлинде сезилерлик айырма болот деген бүтүм чыгарсак болот.

Эксперименталдык маалыматтар адистерди даярдоо системасында студенттерде негизги компетенцияны калыптандырууга иштелип чыккан методикалык ыктардын натыйжалуулугун толук негиздейт жана тастыктайт.

Изилденип жаткан көйгөй, максаты изилдөөнүн божомолун тастыктап же тануу болгон, биз конструкциялаган сөздүк студент-медиктерди кесиптик даярдоодо компьютердик-багыттоочу каражаттарды пайдаланууну интенсификацияларын калыптандыруучу эксперименттин ишке ашырылышын карады.

Эксперименттин процессинде конструкцияланган окуу ишмердүүлүгүн активдештирүүчү система, медициналык профилдеги студенттерди кесиптик даярдоодо компьютердик-багытталган каражатты колдонууну интенсификацияларын тастыктады.

Маңыздуу жоболордун катарына маалыматтык технологиянын интенсивдүү маңызын аныктаган, интенсификациялык окутуу кирет:

– окутуунун технологияны интенсификациялоонун жетектөөчү факторуна: окутуунун технологиясынын принциптеринин системасы, окуу материалынын (прогаммалык) түзүмү жана мазмуну, окутуунун технологиясын уюшулган түзүмү, окутуунун методдору жана каражаттары, дидактикалык чөйрөнүн жана компьютерлерди колдонуунун интеграцияланган фактору кирет;

– технологиясынын сапаттык жана сандык мүнөздөмөсү медициналык профилдеги студенттердин билим берүү ишмердүүлүгүнүн өндүрүмдүүлүгүн баалоодо база болуп берет.

Изилдөөнүн жүрүшүндө интенсивдүү маалыматтык технология адекваттуу, комплекстик дидактикалык каражаттарды талап кылары тастыкталды. Окутуунун аспектини интенсификациялоого түрткү берген ар кандай психика-дидактикалык каражаттарды окутуунун технологиясынын негизи катары кирген, бул каражаттар татаал-түзүмдүк системанын катарына жатышы керек экендиги айдан ачык. Медициналык профилдин студенттеринин билим берүү ишмердүүлүгүн активдештирүүнүн шарты, компьютерлерди колдонуунун негизинде окутуунун технологиясынын фазасын ийгиликтүү жүрүшүнүн шарттары менен тыгыз байланыштуу.

Медициналык профилдеги студенттерди окутууда компьютердик-багытталган каражаттарды пайдалануунун дидактикалык шарттарын изилдөө менен, заманбап этапта компьютердик техниканы үйрөнүү системасы жаңы информациялык технологиянын шартында каралары аныкталды. Келечектеги адистердин сөздүк каражаттарын өздөштүрүү процесси эки этаптын жыйындысында аныкталат: биринчи этабында каражат инсанды окутуу ишмердүүлүгүнүн предмети катары чыгат; экинчи этапта келечектеги адистин кесиптик ишмердүүлүгүнүн куралында каражаттын кайра өзгөрүүсү жүрөт.

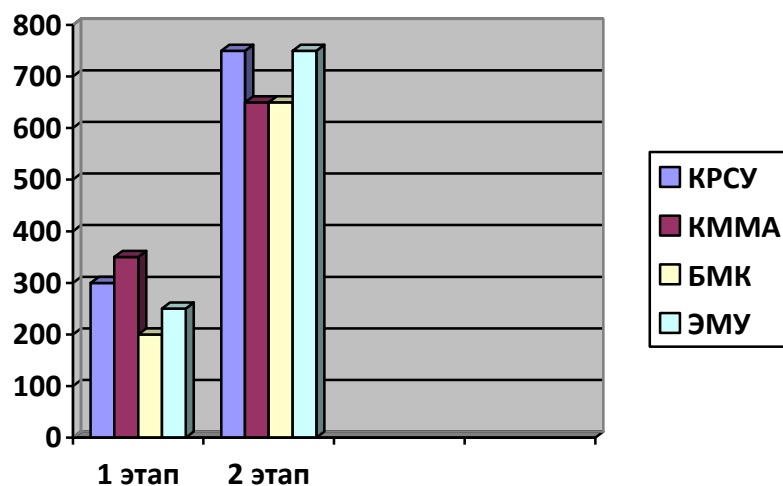
Эксперименттин жүрүшү графика түрүндө берилген (1-табл, 1-2-сүрөттү караңыз):

1-таблица

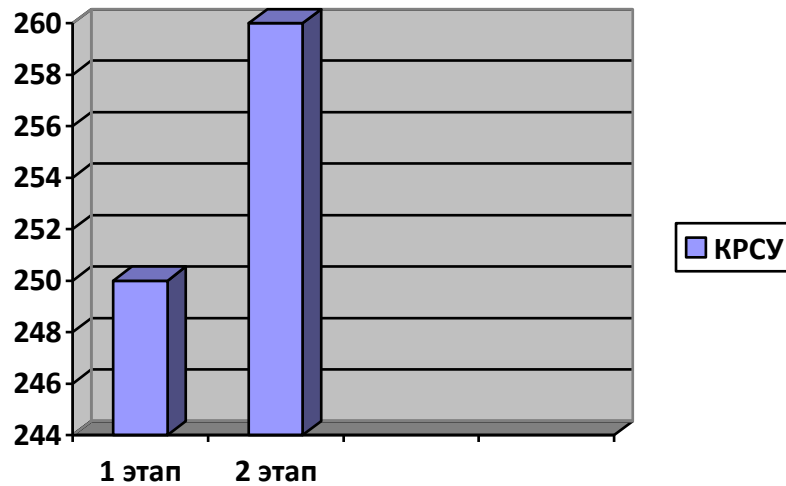
Эксперименттин акыркы текшерүү этабындагы студенттердин билим деңгээлинин көрсөткүчү

№ к/с	ЖОЖ	Студенттин курсу	Студенттин саны	Текшерүү жана эксперименталдык топтор	Эксперименттин алгачкы этабында канча терминди өздөштүрдү	Эксперименттин акыркы этабында канча терминди өздөштүрдү.
1	Б.Н.Ельцин атындагы Кыргызстан-Россия Славян университети адистик Дарылоо иши	1-курс	49 студ.	ЭТ	300	750
2	И.К.Ахунбаев атындагы Кыргыз медициналык	1-курс	39 студ.	ЭТ	350	650

	академиясы, адистик Дарылоо иши					
3	Бишкек медициналык колледжи, адистик Акушердик иш	2-курс	45 студ.	ЭТ	200	650
4	Эл аралык медициналык университет, адистик Дарылоо иши	2-курс	14 студ.	ЭТ	250	750
1	Б.Н.Ельцин атындагы Кыргызстан- Россия Славян университети адистик Педиатрия жана Тиш дарылоо	2-курс	31 студ.	КТ	250	260

1-сүрөт. Эксперименталдык топтордогу тажрыйбанын акыркы текшерүү этабындагы студенттердин билим деңгээлинин көрсөткүчү

2-сүрөт. Текшерүү топторундагы тажрыйбанын акыркы текшерүү этабындагы студенттердин билим деңгээлинин көрсөткүчү

Демек, педагогикалык эксперименттин жүрүшүндө сунушталган системанын концепциясы тастыкталды.

Диссертациялык изилдөөнүн корутундусунда коргоого коюлган божомол жана жоболорду тастыктоочу изилдөөнүн негизги жыйынтыктары берилген:

Негизги кортунду:

Диссертациялык изилдөө системаны даярдоо жана иштин принциби жөнүндөгү алынган түшүнүктү шарттоочу теориялык жана практикалык материалды камтыйт.

Иште даярдоо системасында окуу материалын колдонуу боюнча сунуштар берилген.

Констатациялоочу эксперименттин жыйынтыктарынын негизинде студенттердин кесиптик даярдыгын маалыматтык технология жана логикалык өнүктүрүү колдонуу көйгөйлөрү, идея жана билимди алып жүрүүчүлөрдүн системасын ишке ашырууну ачып берүүгө түрткү берери, бул идея жана билимдерди жалпы кабыл алынган кесиптик практикалык көндүмдүн деңгээлинде трансформациялоо педагогикалык функция катары эсептелери белгилүү болду. Тексттик жана графикалык маалыматты даярдоо, сактоо, иштеп чыгуу үчүн окуу сөздүгүн колдонуунун практикалык көндүмүн калыптандыруу, инсандын маалыматтык маданиятын өнүктүрүүгө жол ачат. Медик-техникалык профилинин студенттинин маалыматтык маданияты – бул маалыматты тереңден түшүнүүнүн негизинде анын жөндөмү, билими, билгичтиги, көндүмү аны иштеп чыгууга, өткөрүүгө, сактоого, практикалык ишмердүүлүктү натыйжалуу ишке ашырууга жөндөмдүүлүгү.

Медик-техникалык профилдеги студенттерди маалыматтык даярдоо максатын диагностикалык белгилөөнү ишке ашыруунун негизинде, диссертацияда бүтүрүүчүнүн кесиптик ишмердүүлүгүнүн жогорку деңгээлин камсыздоочу жана инсандын өзүнүн калыптануусу үчүн мүмкүнчүлүк түзгөн илимий маалымат боюнча объекти тандоо ишке ашырылган. Мындай жол

келечектеги адистерди кесиптик даярдоонун деңгээлин баалоо критерийлерин иштеп чыгууга талаптарды коюуга мүмкүндүк берет. Жүргүзүлгөн эксперименттин жүрүшүндө медик-техникалык профилдеги бүтүрүүчү ээ болуучу талаптардын анализи, анын ишмердүүлүктү жана функциясын башкаруу өзгөчөлүгү медик-техникалык профилдеги студенттерде маалыматтык технология жөнүндө билимдердин системасын калыптандырган мазмундуу компонентти иштеп чыгууга мүмкүндүк берди.

Студенттин окуу процессинде сөздүктү колдонууга даярдык деңгээлин аныктоодон алынган жыйынтыктын негизинде, профессионалдуулукту өркүндөтүү окуу процессинде студенттин каражаттарды колдонууга методикалык даярдыгынын натыйжалуулугун жогорулатуунун негизинде мүмкүн экендиги белгиленди. Эксперименталдык-изилдөөдөн алынган маалыматтар, дидактикалык шарттарды студенттердин үйрөнүүсү жана баамдоосуна заманбап ык-жолдордун механизмин ишке ашыруу, жогорку мектепте компьютердик техниканы колдонууга түрткү берет жана келечектеги техникалык адистердин ой жүгүрүүсүн калыптандырып, программалык өндүрүмдөр менен иштөөгө билим жана көндүмүн иштеп чыгат.

Калыптандыруучу эксперименттин процессинде студенттердин окуу-билим берүүчү ишмердүүлүгүн уюштурууну өнүктүрүү, индивидуалдаштырылган окутуунун күчтүү инструменти катары алдыга чыккан жана түрткү берген: студенттерде окуу ишмердүүлүгүнө оң мамилесин калыптандыруу, модулдук-рейтингдик технологиянын негизинде натыйжалуу ишке ашырылары белгилүү болду; студенттердин семестр ичиндеги систематикалык ишин мотивациялоону күчөтүү; алынган билимге кызыккандык; өз алдынча иштердин ролун жогорулатуу жана алкагын кеңейтүү; студенттин ар тараптуу жөндөмдүүлүгүн ачуу, алардын чыгармачылык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү көбөйтүү; студенттердин билимин баалоонун объективдүүлүгүн жогорулатуу; окутуучунун ишинин натыйжалуулугун өркүндөтүү.

Изилдөөнүн милдеттерин ишке ашыруунун жүрүшүндө келечектеги адистердин маалыматтык технология жөнүндө билим системасын калыптандыруунун критерийлик-багытталган деңгээлди баалоо тиби натыйжалуу колдонулду. Медик-техникалык профилдеги студенттердин окутууда сөздүктү колдонушуна даярдыгы төмөнкүдөй параметрлер боюнча изилденди: келечектеги адистердин милдетти жана маалыматтык даярдык маңызын түшүнүшү; колдонуучунун билим жана көндүмгө ээ болушу; келечектеги бүтүрүүчүлөрдү окутууда сөздүктү колдонуу боюнча билим жана көндүмдөрдүн болушу; студенттердин маалыматтык маданиятынын негизин калыптандыруу үчүн зарыл болгон билимге ээ болуусу. Мындай ык-жол медик-техникалык профилдеги студенттерди окутууда сөздүктү колдонууга карата келечектеги адистердин операциялык компонентти калыптандыруу процессине даярдыгын структуралык изилдөөгө мүмкүндүк берди, бул алынган статистикалык маалыматтар менен тастыкталды.

Эксперимент педагогикалык эксперименттерди жүргүзүү боюнча

методологиялык көрсөткүчтөр менен шайкеш жүргүзүлдү.

Эксперименталдык окутуу автор тарабынан иштелип чыккан кыргыз тилин окутуу боюнча келечектеги адистердин педагогикалык компетенциясын калыптандыруу системасынын негизинде ишке ашырылды. Изилдөө көп максаттуу мүнөздү алып жана келечектеги адис-окутуучулардын негизги маалыматтык компоненттерин жана коммуникативдик компетенцияларын калыптандырууга багытталды.

Окутуунун мазмунун тандоо окутулуп жаткан дисциплинанын тематикалык мазмунун эсепке алуу менен жүргүзүлдү. Окутуунун методдорунун ичинен өз алдынча ишмердүүлүктү, интуицияны, чечимди кабыл ала билүү жөндөмүн өнүктүрүүнү активдештирүүгө багытталды.

Демек, эксперименттин жыйынтыгы түзүлгөн концепциянын жана коюлган жобонун тууралыгын тастыктайт. Иштелип чыккан методикалык система натыйжалуу болуп эсептелет.

Көйгөйдү изилдөөнүн келечегин өнүктүрүү сунушталган методика жана модулдун негизинде жаңы окуу-методикалык материалын калыптандыргандыгы менен бекемделет.

Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыгы Б.Н.Ельцин атындагы Кыргызстан-Россия Славян университетинин окуу-тарбиялык процессине киргизилди.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Кош тилдүү окуу сөздүгүн түзүү процесси – татаал жана көп эмгекти талап кылган процесс. Сөздүктү түзүүгө карата лингводидактикалык талап катары алфавиттик тартипти сактоо, окуу максатын көздөө кабыл алынган; билим берүү мааниси; маалыматтык функциясы; орфографиялык эрежелерди сактоо; сөз түзүү эрежелерин сактоо; билим берүүчү жана тарбиялык таасири; лексика-грамматикалык бүтүндүк жана окуу сөздүгүнө берүү сунушталган.

Келечектеги адистерди багыттар боюнча окутууда медициналык адистер үчүн орусча-кыргызча сөздүктү түзүүнүн методологиясы. Изилдөөдө түрголог жана кыргыз окумуштууларынын эмгектери кеңири изилденди. Сөздүк менен иштөө боюнча лексикографтардын эмгектери изилденди, кыргыз кебин байытууда сөздүк менен окутуунун теориялык жана практикалык абалы талкууланды. Төмөнкү багыттар боюнча баарлашуу, пикир алышуу, сурамжылоо, тесттирлөө жолу боюнча студенттердин билим, билгичтик жана көндүмүнө байкоо жүргүзүү менен аныкталды. Практикада сөздүк менен окутуунун жалпы талаптары аныкталды, ага тиешелүү изилдөөнүн темасы боюнча окуу материалы изилденди.

Кыргыз тилинин практикалык курсу сабаганда кош тилдүү окуу сөздүгүнүн негизинде окутуунун технологиясы. Студенттердин өз алдынча иштерин системасы иштелип чыкты. Мисалга алсак: сөздүктөн зарыл болгон маалыматты, керектүү терминди таба билүү көндүмү; терминологиялык сөздүк менен иштөө көндүмү, сөздүктү түзүү методу. Студенттер үчүн өз алдынча

чыгармачыл көнүгүүлөрдү үлгү боюнча жүргүзүү сунушталды. Сөздүктөн тез жана туура лексикалык бирдиктерди тандоо, терминдерди кептик кырдаалда колдонуу, кыргыз адабий тилинин нормасына ылайык кепти уюштуруу, тилдин лексика-грамматикалык каражаттарын туура колдонуу, сөздүк корун үзгүлтүксүз терминдер менен толуктоо, жаңы пайда болгон терминдерди колдоно билүү, аларды ар дайым практика жүзүндө колдонуу, адабий тилдин нормасына ылайык, терминдерди туура колдонуу менен монолог, диалог жана полилог жүргүзө билүү көндүмдөрүн калыптандыруу.

Педагогикалык адистиктин студенттеринин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөө методун жана ыкмаларын окуу процессинин формасына киргизүү үчүн, педагогикалык эксперименттер иштелип чыгып, апробацияланып жана сунушталды. Эксперименттин башталышында студенттердин билим деңгээлдерин байкоо жана аныктоо боюнча иштер аткарылды. Тактап айтканда, экспериментталдык топтордо сөздүктөрдү, лексикографияны окутуу боюнча тапшырмалардын системалуу аткарылышынын жардамы менен жолу, ыкмасы, формасы жана каражаты иштелип чыгып, сунушталды. Илимий-педагогикалык көз караш менен анализденген, экспериментталдык изилдөөнүн негизинде бүтүм чыгарылган жана андан кийин илимий-методикалык, практикалык инновациялар, сунуштар сапаттык жана сандык планда тастыкталгандан кийин, аларды окуу процессине киргизүү үчүн сунушталды. Изилдөөнүн жыйынтыгында төмөнкүдөй практикалык сунуштар иштелип чыкты:

Изилдөөнүн материалы заманбап жогорку мектеп бүгүнкү күндө метик-техникалык профилдеги студенттерде маалыматтык компьютердик сабаттуулуктун негиздерин калыптандырганга иш жүргүзүшү зарыл экенин ишендирет.

Келечектеги адистин негизги көңүлү, заманбап компьютердик техниканы колдонуунун алгачкы билгичтигин өздөштүрүүнү болжолдогон, бүтүрүүчүдө негизги маалыматтык маданиятты калыптандырууга багытталышы шарт. Жогорку мектепте компьютердик техниканы колдонуу жана программалык камсыздоонун дидактикалык шарттарынын негизги багыттары, диссертациялык изилдөөнүн материалдарында негизделип, статистикалык маалыматты иштеп чыгуунун негизинде жалпыланды.

Медициналык жогорку окуу жайларда программалык материалды окутуу үчүн лексемаларды так бөлүп кароо зарыл болот.

Окуу сөздүгүн пайдалануу жана түзүү боюнча программаны, окуу куралын иштеп чыгуучу адистер үчүн практикалык сунуштар. Программалык материалдын өзгөчөлүгүнө жооп берүүчү, тилдик катмарды систематизациялоо зарыл. Мамлекеттик стандарт боюнча медициналык адистиктеги студенттердин кептик маданиятын өркүндөтүү процессинде: кыргыз тилинин практикалык курсунун материалдарын практикага биз иштеп чыккан окуу куралы жана сөздүктүн жардамы менен киргизүүдө, коммуникативдик компетенцияны калыптандырууну сунуштайбыз.

Тигил же бул медициналык терминдерди колдонуу боюнча кыргыз тайпалары үчүн медициналык адистик боюнча адистик предметтин окутуучуларына практикалык сунуштар. Өз алдынча жана аудиториялык иштерге багытталган индивидуалдык сөздүктөрдү жана башка материалдарды формага келтирүүнү студенттерге сунуштоо зарыл. Бул эске тутууга жана медициналык терминдерди жеңил өздөштүрүүгө жакшы көнүгүү болуп берет. Кыргыз тилинин лексикалык корун өз алдынча толуктоого мотивациялоого окутуучулук курамды багыттоо шарт.

Башка багыт жана адистик боюнча кош тилдүү сөздүктү түзүү тажрыйбасын көрсөтмөсү сунушталат. Медициналык терминология менен кыргыз кебин байытуу боюнча окуу куралын, көрсөтмөлүү материалдарды, техникалык каражаттарды, окуу-методикалык комплекстерди (ОМК) даярдоо. Кыргызча кебин байытуу боюнча илимий изилдөөнү тереңдетүү. Студенттер үчүн сөздүктөрдү даярдоо жана басмадан чыгаруу.

Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары автордун төмөнкү эмгектерде чагылдырылган:

1. Аманалиева, Г.Э. Русско-кыргызский разговорник для медиков : учеб. пособие [Текст] / Г.Э. Аманалиева, А.Б. Даакыбаева. – Бишкек: КРСУ, 2006. – 91 с.

2. Аманалиева, Г.Э. Сборник текстов по специальности лечебное дело [Текст] / Г.Э. Аманалиева, А.Б. Даакыбаева // КРСУ Б. – 2010. – 45 с.

3. Аманалиева, Г.Э. Кыргызский язык для начинающих : учебник по кыргызскому языку для студентов начинающих изучать язык «Изучаем кыргызский язык» [Текст] / Г.Э. Аманалиева, А.Б. Даакыбаева. // КРСУ. – 2015. – 235 с.

4. Аманалиева, Г.Э. Кыргызский язык для начинающих групп медицинского факультета : учебник [Текст] / Г.Э. Аманалиева, А.Б. Даакыбаева // КРСУ, 2019. – 349 с.

5. Аманалиева, Г.Э., Русско-Кыргызский учебный словарь медицинских терминов [Текст] // КРСУ, 2020. – 1210 с.

Илимий макалалардын тизмеси:

1. Добаев, К.Д. Окутуу орусча жүргүзүлгөн ЖОЖдор үчүн кыргыз тилинин лексикалык минимумун түзүүнүн айрым жагдайлары [Текст] / К.Д. Добаев, Г.Э. Аманалиева. – Бишкек, 2009- КРСУ. -37-40-66.

2. Аманалиева, Г.Э. К вопросу о лингводидактической основе составления учебного словаря для студентов медицинских специальностей [Текст] / Г.Э. Аманалиева. – Бишкек, 2009- КРСУ. -С.124-127.

3. Аманалиева, Г.Э. К вопросу о лингводидактической основе составления учебного словаря для студентов мед. специальностей [Текст] / Г.Э. Аманалиева. Респ. ЖОЖдор аралык илимий-метод. конф. материалдары. КРСУ, 2011. -109-113. -66.

4. Аманалиева, Г.Э. Лингводидактическая основа составления учебного словаря для студентов медиков [Текст] / Г.Э. Аманалиева. -Бишкек, 2012. КРСУ. -С.94-103.
5. Аманалиева, Г.Э. Лингводидактика составления учебного словаря для медицинского факультета [Текст] / Г.Э. Аманалиева. -Бишкек -2013. -Вестник КНУ им. Ж.Баласагына. - С. 259-262.
6. Аманалиева, Г.Э. Учебный словарь минимум как один из важнейших средств обучения студентов медицинского факультета [Текст] / Г.Э. Аманалиева. // Вестник КГУ им. Арабаева. -2014.-С.175-180.
7. Аманалиева, Г.Э. Принципы составления учебного словаря минимума по медицине [Текст] / Г.Э. Аманалиева. Вестник КГУ им И.Арабаева. - 2015. - Спец. вып.– С. 385-388.
8. Аманалиева, Г.Э. Обучение кыргызскому языку как второму или иностранному в ВУЗах с применением лингводидактических методов [Текст] / Г.Э. Аманалиева. - // Вестник КНУ им. Ж.Баласагына. -Бишкек 2018. – С. 85-92.
9. Аманалиева, Г.Э. Методические особенности составления учебного словаря-минимума по медицинским специальностям [Текст] / Г.Э. Аманалиева. // Наука, новые технологии и инновации. – Бишкек, 2019. -№10.
10. Аманалиева, Г.Э. Принципы разработки учебного словаря для студентов медицинских специальностей [Текст] / Г.Э. Аманалиева // Вестник КРСУ. Том 19. - № 10. -.2019. - С.18-23.
11. Аманалиева, Г.Э. Обучение медицинским терминам на кыргызском языке в русскоязычной аудитории [Текст] / Г.Э. Аманалиева // Вестник КРСУ- -№2. - 2020.
12. Аманалиева, Г.Э. Учебный словарь для студентов медицинских специальностей: инновационные технологии в преподавании [Текст] / Г.Э. Аманалиева // Вестник КРСУ. - №2. - 2020.
13. Аманалиева, Г.Э. Терминологический словарь: понятие, функции и структура [Текст] / Г.Э. Аманалиева // Бюллетень науки и практики. - 2020. - №1.
14. Аманалиева, Г.Э. Составление словаря: концептуальная модель, этапы, функционирование [Текст] / Г.Э. Аманалиева // Бюллетень науки и практики. - 2020. - №1.

РЕЗЮМЕ

диссертации Аманалиевой Гульнары Эсенбековны на тему: «Лингводидактические основы составления учебного словаря для студентов медицинских специальностей» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (кыргызский язык)

Ключевые слова: дидактика, лексический минимум, лингвистика, медицинские специальности, учебный словарь.

Объектом исследования выступает процесс составления учебного словаря.

Предмет – лингвистические и дидактические основы составления учебного словаря для студентов медицинских специальностей.

Научная новизна исследования определяется тем, что в диссертации: обобщен концептуальный подход и основные требования к составлению словаря для студентов медицинских специальностей как учебного средства; теоретически обоснована методика составления учебного словаря для студентов медицинских специальностей; исследованы лингвистические и дидактические основы составления словаря; аргументировано составление лексического минимума по медицинским специальностям; представлено тематическое ранжирование медицинской лексики в учебном словаре; выделены основные принципы разработки и составления учебного словаря для студентов медицинских специальностей.

Методологическую основу исследования составляют: философские положения системного подхода как методологического способа познания педагогических явлений; законы диалектики (закон единства и борьбы противоречий, закон взаимосвязи количественных и качественных изменений, закон отрицания отрицаний) в тесном взаимодействии с такими философскими категориями, как причина и следствие, необходимость и случайность, суть и явление, содержание и форма; теория познания (закономерности о взаимосвязи теории и практики, о методах научного исследования, о творческой деятельности личности, о развитии логического и абстрактного мышления), основные дидактические принципы теоретических основ содержания образования и систематизации знаний.

Методы исследования. Для достижения определенной в диссертации цели и решения поставленных заданий использовался комплекс методов исследования: теоретических – анализ философской, психологической и педагогической литературы по проблеме исследования, синтез и обобщение, сравнение и моделирование; эмпирических – наблюдение и анализ педагогических явлений и процессов, анкетирование, беседы, интервьюирование преподавателей и студентов с целью выявления основных противоречий и недостатков в содержании, методах и формах учебного процесса; методы экспертной оценки прикладных программ и обобщения результатов анкетирования студентов с целью выявления готовности преподавателей к внедрению учебного словаря в преподавании предметов медицинского цикла; изучение опыта организации учебной работы, констатирующий и формирующий педагогический эксперименты; сравнительный анализ результатов, методы математической статистики для выявления эффективности системы дидактических условий использования учебного словаря как средства обучения в учебном процессе высших учебных заведений медицинского профиля.

Аманалиева Гульнара Эсенбековнанын «Медициналык адистиктердеги студенттер үчүн окуу сөздүгүн түзүүнүн лингводидактикалык негиздери» аттуу темадагы 13.00.02. - окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: дидактика, лексикалык минимум, лингвистика, медициналык адистиктер, окуу сөздүгү.

Изилдөөнүн объектиси: орусча-кыргызча терминологиялык окуу сөздүгүн түзүү процесси.

Изилдөөнүн предмети: медициналык адистиктин студенттери үчүн орусча-кыргызча окуу сөздүгүн түзүүнүн лингводидактикалык негиздери

Изилдөөнүн илимий жаңычылыгы: диссертацияда медициналык адистиктердеги студенттер үчүн окуу сөздүгүн түзүүнүн методикасы теоретикалык жактан негизделген; сөздүктү түзүүнүн лингводидактикалык негиздери изилденген; медициналык адистиктер боюнча лексикалык минимумду түзүү аргументтештирилген; окуу сөздүгүндө медициналык лексика тематикалык квалификациялоо менен көрсөтүлгөн.

Изилдөөнүн методологиялык негизин системдик мамиленин философиялык жоболору педагогикалык көрүнүштөрдү таануунун методологиялык ыкмасы катары; себеп жана натыйжа, зарылдык жана кокустук, маңыз жана кубулуш, мазмун жана форма сыяктуу философиялык категориялар менен тыгыз байланышкан диалектиканын закондору (биримдик жана карама-каршылык менен болгон күрөш закону, сандык жана сапаттык өзгөрүүлөрдүн өз ара байланышынын закону, тануу закону); таануу теориясы (теория жана практиканын өз ара байланышы жөнүндө, илимий изилдөөнүн методдору жөнүндө, инсандын чыгармачыл ишмердүүлүгү жөнүндө, логикалык жана абстракттык ой жүгүртүү жөнүндө мыйзам ченемдүүлүк), билим берүү жана билимдердин систематизациясынын мазмунунун теориялык негиздеринин өзөктүү дидактикалык принциптери түзөт.

Изилдөөнүн методдор: Диссертацияда аныкталган максат жана милдеттерди чечүүгө жетишүү үчүн изилдөө методдорунун комплекси: теориялык – философиялык анализ, көйгөйдү изилдөө боюнча педагогикалык, психологиялык адабияттар, синтез жана жалпылоо, салыштыруу жана моделдөө колдонулду; педагогикалык көрүнүштөр жана процесстерге, окуу процессинин мазмун, метод, формасындагы негизги карама-каршылыктарды жана кемчиликтерди таап чыгуу максатында сурамжылоо, баарлашуу, окутуучу менен студенттин маектешүүсүнө эмпирикалык – байкоо жана анализ; медициналык предметтик циклди окутууда орусча-кыргызча терминологиялык окуу сөздүгүн колдонууга окутуучунун даярдыгын аныктоо максатында прикладдык программаларды эксперттик баалоо жана студенттерди сурамжылоонун жыйынтыгын жалпылоо методу; педагогикалык экспериментти констатациялоочу жана түзүүчү окуу ишин уюштуруу тажрыйбасын изилдөө; жогорку окуу жайдын окуу процессинде медициналык профилдегилер үчүн кыргыз тили сабагын окутууда окуу сөздүгүн пайдалануунун дидактикалык шарттардын системасынын натыйжалуулугун аныктоо үчүн жыйынтыктардын салыштырма анализи, математикалык статистика методу.

Amanalieva Guinara Esenbekovna dissertation "Lingua-didactic basis of drafting educational dictionary for the students of medical specialities" thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Studies Speciality 13.00.02.

Keywords: didactics, lexical minimum, linguistics, medical specialities, educational dictionary. The process of drafting educational dictionary comes forward a research object.

Object is linguistic and didactic bases of drafting of educational dictionary for the students of medical specialities.

The scientific novelty of research is determined by that in dissertation: the conceptual going and the basic requirements is generalized near drafting dictionary for the students of medical specialities as educational means; in theory methodology of drafting educational dictionary is reasonable for the students of medical specialities; linguistic and didactic bases of drafting of dictionary are investigational; drafting of lexical minimum is argued on medical specialities; the thematic ranging of medical vocabulary is presented in an educational dictionary; basic principles of development and drafting of educational dictionary are distinguished for the students of medical specialities.

Methodological basis of research is made: philosophical positions of approach of the systems as a methodological method of cognition the pedagogical phenomena; laws of dialectics (law of unity and fight of contradictions, law of intercommunication of quantitative and quality changes, law of denial of denials) in the close co-operating with such philosophical categories, as cause and effect, necessity and chance, essence and phenomenon, maintenance and form; theory of cognition (conformities to law about intercommunication of theory and practice, about the methods of scientific research, about creative activity of personality, about development of the logical and abstract thinking), basic didactic principles of theoretical bases of maintenance of education and systematization of knowledge.

Research methods. For the achievement of certain in dissertation goal and decision of the put tasks drawn on the complex of research methods: theoretical is an analysis of philosophical, psychological and pedagogical literature on issue of research, synthesis and generalization, comparison and design; empiric is a supervision and analysis of the pedagogical phenomena and processes, questionnaire, conversations, interviewing of teachers and students with the purpose of exposure of basic contradictions and defects in maintenance, methods and forms of educational process; methods of expert estimation of the application programs and generalization of results of questionnaire of students with the purpose of exposure of readiness of teachers to introduction of scientific dictionary in teaching of the articles of medical cycle; study of experience of organization of educational work, establishing and forming pedagogical experiments; comparative analysis of results, methods of mathematical statistics for the exposure of efficiency of the system of didactic terms of the use of scientific dictionary as means of educating in the educational process of higher educational establishments of medical profile.

Басууга кол коюлду _____
Форматы 60×84/16. Офсет кагазы
Көлөмү 1,75 п.л., Нускасы 100 экз.

КАОнун «Окуу китеби» басмаканасында басылды
Бишкек ш., Эркиндик гүлбагы, 25
Тел.: 0(312) 62 23 68

